

על קארל מארקס

(למלאת יובל-שנים לפטירתו)

מ א ת

אב"א אחימאיר

שתי אידיאות נלחמות עכשיו באנושיות: הלאומיות והסוציאליסמוס. הביטוי הנמרץ ביותר ללאומיות היא תורת-הגזעים; הביטוי הנמרץ ביותר לסוציאליסמוס היא תורת-המעמדות. התורה הגזעית רווחת בקרב החלק הגרמני של האנושיות. אנו משתמשים במובן "גרמני" במובן הרחב של גזע ולא במובן הצר של לאום. תורת-הגזע קבלה את צורתה החריפה בנאצי-סיסמוס הגרמני, ותורת-המעמד — בקומוניסמוס הרוסי. לפני שנה מלאו חמישים שנה למותו של גולבינו — יוצר תורת הגזעים. השנה מלאו חמישים שנה לריכארד וואגנר, שהפיח רוח-חיים בתורת-גזעים זו. והשנה מלאו חמישים שנה למותו של יוצר תורת-המעמדות — למותו של קארל מארקס. הגוביניסמוס נתגשם למעשה בקרב העולם האנגלו-סאקסי וביטויו-השנאה לגבי ה-צבעונים: ה-שחורים" מאפריקה. ה-צהובים" ממזרח אסיה ו-הירוקים" ממזרח אירופה ודרומה. ה-קבוטה" הידועה היא ביטוי לשנאה הגזעית באמריקה, כנאצי-סיסמוס — לשנאה הגזעית בגרמניה. תורת-המעמד, שהיתה עוד לפני זמן קצר חזקה במרכזה של אירופה, עכשיו נתנדפה לגמרה; אבל תורה זו חזקה במזרח-אירופה וביהדות. במלאות חמישים שנה לפטירתו של מארקס לא באה המהפכה העולמית של הסוציאליסמוס, שנבא לה מארקס, אלא — המהפכה של נושאי-הגזעיות בגרמניה. מזכירים את מארקס בעצם המשבר הקשה ביותר, שעובר על המארקסיסמוס.

אמרנו: גובינו-היוצר של תורת-הגזע, מארקס-היוצר של תורת-המעמד. אמרנו ולא דייקנו. גובינו לא המציא את תורת-הגזע ומארקס — את תורת-המעמד, באותו המובן שקופרניק המציא את החוקים של גרמי-השמים. גובינו ציין את העובדה, שמתקיימים גזעים שונים, ובכך אין האנושיות מהווה חטיבה אחת; ועל סמך עובדות אלו הוא בא לידי מסקנות ידועות. יתר על כן: לא גובינו היה הראשון. שראה לנגד עיניו לא אנושיות אחת, אלא גזעים אנושיים. גובינו היה הראשון, שציין את קיומה של שנאה בין-גזעית, ובניגוד לאנשי-הפרוג'ס, שראו אנושיות

אחת. התיחס בחיוב לעובדה של שנאתו של הגזע האחד, העליון לפי דעתו, לשאר הגזעים, הנמוכים לפי דעתו. וכך הדבר גם לגבי מארקס. לא צריך להיות סוציאליסטן כדי להכיר, שבאנושיות קיימים מעמדות. שנאת הרש לעשיר היא שנאה קיימת מששת ימי־בראשית. אבל מארקס היה הראשון, שראה בשנאה זו לא הופעה שלילית, כמו שראו בה ההומניסטים התמימים. מארקס ראה בשנאה זו — הופעה חיובית, יותר נכון, את ההופעה החיובית.

* * *

גורלם של ספרים ודעות כגורלם של אנשים. וכי ניסתה, הקורא, לקרוא, ולא יהא אלא קריאה קלה. בקוראן. — הספר הקדוש לשלש מאות מיליון מאמינים? אפילו קארל ליל, הקושר כתרים למוחמד, מוכרח להודות, שאין הקוראן ספר מעניין ביותר. ואף אצלנו ספר "ויקרא" קדושתו עולה על ספרי "איוב", "שיר-השירים", "קוהלת". כי יש ערך כפול ליצירה אנושית. יש ערך אובייקטיבי ויש ערך סובייקטיבי. הקוראן נתקדש לא מפני הערך האמנותי או עומק-הדעות שבו. לא מפני אלה נתקדש הקוראן. ספרי האמנות או הפילוסופיה הגדולים הם סוף-סוף נחלתם של יחידים, של מלומדים, או של אנשי-ספר סתם. אין לקאנט, נאמר, השפעה מרובה על מהלכה ההיסטורי של האנושיות. וטולסטוי השפיע, אם רק השפיע, לא על-ידי "הקוזאקים", "מלחמה ושלוש", ו"אנה קארינינה", אלא על-ידי יצירות הפחותות במעלה שלו. לא טולסטוי הגאון האמנותי השפיע, אלא טולסטוי ההוגה-דעות הבינוני.

יצירותיו של קארל מארקס שייכות לסוג היצירות בעלות-השפעה על ההמונים ואינן רק נחלתם של יחידים היושבים באהלה של תורה". מארקס נולד להיות פרופיסור. ואילמלא גרם המזל, הרי היה שמו נישא עכשיו על השפתים, לכל היותר, כמו שנישאים שמותיהם של הקלאסיקאים של תורת הכלכלה המדינית, — סמית, ריקארדו, רוֹדְבֶּרְטוֹס, — שבתור הוגי-דעות בוודאי ובוודאי שהם עולים על מארקס. אבל הגורל רצה אחרת. ועל-כן מפורסם עכשיו כל-כך השם של מארקס. כל תקופה מצטיינת במה שאטמוספירה שלה נוחה לדעה צבורית זו דוקה. המאה הי"ט היתה ספוגה דעות על הפרימאט של הקיבה. המאה הכ' ניסתה להגשים דעות אלו בחיים. השאלה הכלכלית היתה בכל התקופות שאלה של כל פרט ופרט. אבל רק במאה הי"ט נעשה הגבוש האידיאולוגי שלה. דוגמת הפרובלימה של המין, כפי שהעלו אותה למדריגה גבוהה בעשרות השנים האחרונות, שני היהודים הווינאים, וויינינגר ופרויד, בעוד שהמיניות פעמה באדם, באשר הוא חי, בכל הזמנים ובכל התקופות. קצת קשה לבאר את העמדתה של שאלת-הכלכלה במרכז-המחשבה ב"בורג'ואזיה המתנוונת והולכת", כמו שהמארקסיסטים מבארים העמדה זו.

מכל הספרות הקלאסית של הכלכלה המדינית נעשו פופולאריים והתפשטו בהמונים שני מושגים, המושג של "מארקסיסמוס" במרכז-אירופה ובמזרח והמושג "מאלטוסיניות" במערב-אירופה. הוגי-הדעות הגדולים של הכלכלה סמית וריקארדו, לא הציגו שום הצעות קונקרטיות בתור מסקנות של חקירותיהם. מארקס ומאלטוס הציגו הצעות מעשיות, שהיו "שוות לכל נפש". ומכאן ההתפשטות והפופולאריות של תורותיהם.

* * *

היהדות מופיעה פעמיים בתולדות המחשבה האנושית. בפעם הראשונה היא היתה הנושאת של אמונות-היחוד ובפעם השניה — של הכפירה בתור דת. הצד השווה של אמונות-היחוד — שהעלו את האדם מעלה, מעלה. לפי "משה", הרי נברא האדם בצלמו ובדמותו של האלהים. לפי האגדה, הרי ההורג נפש אחת כאילו החריב עולם מלא. הנצרות הפכה בן-אדם לבן-האלהים ממש. ואם האדם "המדבר" היה לגזר-הבריאה, הרי הארץ, שעליה חי האדם, נמצאת בטבור-התולדה והשמש מסובבת אותה ומחממתה ומאירתה. השקפת-עולם בעלת "אתה בחרתנו" במדה קיצונית האריכה ימים באנושיות עד התקופה החדשה. הראשון, שנפץ ושם לאל השקפה זו היה אותו הכומר, שבספרו, שהקדיש לאפיפיור, הוציא את הארץ בכח-מחשבתו ממרכז העולם והכריח אותה להסתובב מסביב לשמש. לא על-פי מקרה הקדיש קופרניק, — מיסד-הכפירה, — את ספרו לאפיפיור דוקה: — הקדשה לגדול-בני-הסמך של החזקה באמונות-היחוד של ספר-האפיקורסות, הקדשה זו תכליתה היתה — טיהור השרץ האפיקורסי. קופרניק מת והמות הציל אותו מגורלם של גדולי-תלמידיו, מגורלם של גאיליי וברונו. לא בכדי הועלה זה האחרון על המוקד. השערתו בדבר קיום-בעלי-חיים על גרמי-שמים אחרים, שמה קץ למחשבתו של האדם, שהוא בן-יחיד אצל יוצרו, אבל האפיקורסות הוסיפה ללכת בדרך-ההרס שלה. אם המאה ה־ט"ו, הטיז והיז מכריחות את הארץ להסתובב מסביב לשמש ומפנות לה את המקום הפעוט ביותר בעולם, אם הן שמות קץ לאדם בתור בן יחיד, הרי המאה הי"ח והי"ט מקימות את המגדל, עולות השמימה ומחפשות לשוא את האלהים. לא בכדי בילבל ה' את לשונם של בני-האדם לפני ארבעת אלפים שנה. פחד-האלהים מפני כבל לא היה פחד-שוא. אבל המגדל, שהוקם בפאריס במאה הי"ח והי"ט, לא היה מגדל מלבנים. האפיקורסים הגדולים של המאה הי"ט מכריזים, שלא ה' ברא את האדם, אלא האדם ברא את ה'. והקורא חייב שלא לשכוח, שמדובר כאן לא על האדם של משה, שנברא בצלם-האלהים, אלא על האדם של דאר-וויין, שנברא בצלמו ובדמותו של הקוף. פויאָר באך, רבו של מארקס, היה מאלה, שעלו השמימה על מנת לחפש שם את ה'. וברונו בויאר — מצא, שבן-האלהים לא היה ולא נברא, אלא משל היה. מארקס לא היה אותו בחור-הישיבה, שלשם יגדיל

ויאדיר" של התורה האפיקורסית לעס נר של חלב. אבל מארקס ממלא תפקיד חשוב בשלשלת של התורות האפיקורסיות, שפתח קופרניק, הפילוסופיה הקלאסית החדשה היא כולה מתבססת על השכל; וגם פילוסופיה זו ממלאה תפקיד חשוב באפיקורסות. גדול-הפילוסופים, קאנט, מציג גבולות לשכל האנושי: "עד כאן זו", "עד פה תבוא ולא תוסיף". אבל הפילוסופיה הקלאסית סוף-סוף מוצאת את עיקר-האדם בראשו, במוחו, בשכלו, בחייו הרוחני. אבל הנה מופיעים האפיקורסים הגדולים ומכריזים, שעיקרו של אדם אינו במוחו. היכן עיקרו של אדם? מארקס משיב על שאלה זו: ב"קיבה". ממש עד מארקס—זוהי הדרך, שבה עברה היהדות במשך שלשת אלפים שנה. עמדו על הטראגידיה של הנווד הנצחי, של עם-ישראל, אבל עדיין לא עמדו מישהו על הטראגידיה של המחשבה הישראלית הנוודת.

* * *

פליכאנוב, לנין, סטאלין הם מארקסיסטים לא רק מפני שהקריאה ב"קפיטאל" השפיעה עליהם (אגב, סטאלין וודאי לא קרא את ה"קפיטאל", ואם אפילו קרא, הרי ברור, שלא שנה. הוכחה נוספת, שבשביל להיות מארקסיסטן אין זה הכרחי להיות בקי במארקס. לפעמים הנאמנות לתורה והבקיאות בה סותרות זו את זו...). כל אלה היו והיווים מארקסיסטים לא רק בכח הדעות המארקסיסטיות שלהם. הם מארקסיסטים בכל. קארל מארקס היה קנאי ולא "נשא אלהים אחרים על פניו" — לא את באקונין, לא את פרודון ולא את לאסאל (אנו מזכירים את הגדולים שבגדולים). מארקס לא הכיר ב"חברים", אלא ב"תלמידים". והוא הדין כלפי פליכאנוב, לנין, סטאלין, ובנידון זה לא קמו באמת מארקסיסטים מחוץ לרוסיה. בכתיבו של קאוטסקי, ואף בכתיבו המוקדמים, חסרה אותה השנאה להשקפות של אחרים, שהיא אצורה בכתיבים של פליכאנוב, למשל.

ומארקס השפיע לא רק בתורתו. לא רק המארקסיסטים מוס השפיע, אלא גם למארקס עצמו היתה השפעה.

יש שני טופסים של ריבולוציונרים. יש טופס, שנקרא לו ה"טופס הלאסאלני" — נ"י, ויש ה"טופס המארקסיסטי". לטופס האחד שייכים: לאסאל, באקונין, קרנסקי, טרוצקי. לטופס השני — מארקס, לנין, סטאלין. ברבולוציה הצרפתית — דאנטון, הז'ירונדיסטים לעומת מאראס, רובספייר. הטופס הראשון הוא קל-תנועה, נואם, מושפע מן הרומאנטיקה שברבולוציה. הטופס השני, הבא אחריו, הוא מוצק, כבד-תנועה, קשה-דבור, קנאי, נזירי, אינקוויזיטורי. הטופס הלאסאלני דרך-הריבולוציה שלו היא קצרה וארוכה. הטופס המארקסיסטי — דרך הריבולוציה שלו היא ארוכה וקצרה. הטופס הלאסאלני הוא הזורע את הריבולוציה בנשמתו של הצבור, שאינו

שבע-רצון מן המשטר הקיים. הקוצר של הריבולוציה הוא כמעט תמיד הטופס המארקסיסטי. שני הטופסים הריבולוציוניים הללו הם נצחיים. במלחמת-האזרחים הרומית: האחים גראקוס הם "הלאסאלינים" וקאטילינה הוא "המארקסיסטן". ובראשיתה של הריבולוציה הרוסית ה"דיקאבריסטים" הם כמעט כולם "לאסאליניים" וטופסי שבבילם הוא המשורר ריילי. אבל אף כאן לא חסר ה"מארקסיסטן" קודם מארקס — פּסְטֵל. גם הלאסאליני קודם לאסאל רילייב וגם המארקסיסטן פּסְטֵל שניהם עלו על גרדום אחד. אבל אילו היו תופסים את השלטון. הרי פּסְטֵל. לאחר שהיה מעלה לגרדום את ניקולי הראשון. היה מעלה אחריו לאחר שנים, ואולי חדשים, גם את רילייב...

הטופס המארקסיסטי הוא בחזקת גינראל יושב במטה הצבאי. לעומת זה הטופס הלאסאליני הוא טופס של מפקד, שדוהר על סוסו לפני צבאותיו. ה"לאסאליני" הוא הטופס הרומנטי שבריבולוציה. "המארקסיסטן" הוא הטופס הריאליסטי. הציניקי שבה. כמה אפורים הם חיייהם הפרטיים של מארקס, לנין, סטאלין, רובספייר, מאראט! לעומת זה כמה מזהירים הם ועשירים באַפְקָטִים חיצונים חיייהם הפרטיים של לאסאל, באקונין, דאנטון, טרוצקי! — כמה ביוגראפיות כבר נכתבו על לאסאל, על באקונין. ולעומת זה כמעט לא נכתב עוד מחקר הגון על דעותיו של לאסאל. לחייו של מארקס מוקדש ספרו של מיהרינג. אבל מי יספור ומי ימנה את המחקרים על תורתו של מארקס? — תולדות-חייו של לאסאל נקראות כרומאן. תולדות-חייו של מארקס נקראות כספר של מוסר-השכל. ספר של תולדות חייו של קדוש פלוני של דת אלמונית...

ולמרות החיים הפרטיים האפורים, הרי מארקס האדם הוא מעין של השפעה על הריבולוציונרים הרוסיים הגדולים. מארקס השפיע על הריבולוציה הרוסית לא רק דרך "המאניפסט הקומוניסטי", "מלחמת-האזרחים", ה"קפיטאלי". לא רק המארקסיסמוס השפיע על הריבולוציה הרוסית. השפיע עליה גם מארקס האדם! אי-אפשר להבין לא את לנין ולא את הלניניסמוס בלא שנחקור קודם-לכן את מארקס האדם. השפיע גם מארקס הוגה-הדעות והשפיע גם מארקס האדם. והשפיע גם מארקס בעל הסגנון הידוע. הפובליציסטים המארקסיסטיים (קאוטסקי, פליכאנוב, לנין) חיקו את סגנונו של מארקס.

הטופס "הלאסאליני" יודע לאהוב, ולעומת זה יודע הטופס ה"מארקסיסטי" לשנוא. לאסאל לא שנא את הבורגנים. אלא אהב את המוני-העם, שאֵת חיייהם לא חי. על מארקס אמר טוגאן-באראנובסקי, שהוא, שלא ידע אהבה לגבי הפרולטאריים, ידע שנאה לגבי הבורגנים. לכל היותר, אהב מארקס את הפרולטאריאט בתור מושג מופשט ביותר. לעומת זה לא הכיר ולא התעניין בפרולטאריים המוקשים. הטופס המארקסיסטי אינו רואה את הידיד, אלא תמיד לנגד עיניו השנוא. מספרים על לנין, שלא טרא מה שכתבו הקומוניסטים, לעומת

זה קרא בעיון מה שהיה נכתב על-ידי הלבנים. כמה מרובות היו ההופעות השנואות על מארקס: האריסטוקרטיה, הבורגנות, האכרים, הסלאווים, היהודים. ועל כולם – הסוציאליסטים הגדולים בני-דורו.

* * *

לפי מוצאו קארל מארקס הוא בן למשפחה יהודית מחבל-הרינוס. היהדות של ארץ "אשכנז" פתחה ברבנו גרשום מאור-הגולה, – זה היהודי האשכנזי הראשון, – ודרך שחיתות וורמיזו וטריבוש (עיר מולדתו של מארקס) שבקה חיים לפני מאה שנה, בדור של "האמאנציפאציה". ובניה האחרונים כמעט היו היינה, ברנה, אויאר באך ומארקס. לפני אלף שנים היו יהודי-אשכנז שעל הרינוס פושטים צוארם לקראת כל מאכלת מרוטה, "היו נהרגים ולא עברו". אמצעי-הגנה אחר על כבוד-ישראל לא היה בידיהם. כך התנהגו בחשכת ימי-הביניים. לפני מאה שנה לא רק שלא פשטו צוארם למאכלת, אלא שרצו בעצמם לשמד. כך היה לפני מאה שנה. אבל עכשיו אף היהודים המשוּמדים אינם כשרים. יותר מדאי השתדלה היהדות של "אשכנז" להתבולל, עד שהעולם הגויי התחיל עומד בפרץ... זוהי ה"התפתחות" של היהדות הגרמנית במשך אלף שנה מימי רבנו גרשום מאור-הגולה עד מארקס וממארקס עד היטלר. . . . יהודי-הרינוס, צאצאיהם של מאור-הגולה ותלמידיו, כבר אינם. לנו ברור בהחלט, על איזה יהודי מערב-גרמני נאָאָתנו: על יהודי מתקופת-הצלבים או על יהודי מתקופת-השיחור, כביכול. מארקס היה שייך לדור האחרון של יהדות-הרינוס. אם עכשיו עוד יש יהודים בערי-הרינוס, הרי הם בעיקר מאלה, שבאו ונתישבו כאן מחבל-פוזנה במשך המאה הי"ט. היינה, ברנה, מארקס, אויאר בך עדיין הם שייכים ליהודי-הרינוס, מצאצאיהם של פושטי-הצואר בימי מסע-הצלב הראשון והמגפה השחורה. אנו עומדים עכשיו בימי פשיטת-הרגל של האמאנציפאציה, ביחוד בקרב היהדות הגרמנית. ממגדלסון עד היטלר, – זוהי הדרך, שבה עברה היהדות של "אשכנז" בדורות האחרונים.

מארקס היה קוסמופוליטן לא רק לפי דעותיו. הוא היה קוסמופוליטן לפי כל אורח-חיו. בילדותו ניצרו אותו. סנטימנטים יהודיים היה חסר לגמרו, בניגוד להיינה בן-ארצו. מילדותו התחיל שוחה בים הגרמני הגדול. אבל בעקב החיים הצבוריים טולטל מגרמניה ורוב חייו בילה בפאריס ובלונדון. מארקס לא היה יהודי. אבל גם גרמני לא היה. גם לא צרפתי ולא אנגלי. מארקס היה מערב-אירופי. קוסמופוליטן טופסי. בכתביו הפרטיים אפשר להתקל במשפט כתוב בשלש לשונות כאחת.

מארקס הוא מחוסר-סנטימנטים בכלל, וכל-שכן שחסרו לו סנטימנטים כלפי היהדות. ואף-על-פי-כן היהדות מתפרצת דרך כל הסדקים. בערוב ימיו הזכיר לו

את יהדותו גדל-אויביו וגדל-הריבולוציונרים באקונין. וזהו למרות שמארקס בעצמו פנה פעמיים עורף ליהדות. בפעם הראשונה קרה הדבר בימי ילדותו, לכשיצא אותו אביו. ובפעם השניה קרה הדבר, כשהיה כבן 26 וכתב אחד מחבוריו הראשונים בזמן ואחד מחבוריו שלא מן האחרונים בערכם: כשכתב את המחברת "לשאלת-היהודים". היה זמן והסוציאליסטים בקשו לגנוז מחברת זו של רבם. ובצדק. קשה למצוא יצירה, שבה תפעפץ שנאה עמוקה כל-כך ליהדות, כחוברת זו של מארקס. אם ב-מאניפסט הקומוניסטי" אנו מוצאים את התורה, שְׁלֹאֹרֶה הֵלְכָה מִלְחַמַת-הָאֲזָרָחִים הַרוּסִית, הרי במחברת "לשאלת-היהודים" מצויה התורה, שלאורה יכול ללכת ההיטלריסמוס בשנאת-היהודים שלו. אם את ה"שְׁמָנִי" שביהודי מוצא לו ההיטלריסמוס אצל גובינו הצרפתי וצ'מברלין החצי-גרמני, הרי את "הבורגני" שביהודי הוא מוצא אצל מארקס. אכן, ביצירתה של התורה האנטישמית השתתפו יהודים במדה מספקת. די יהיה, אם נזכיר את קארל מארקס ואת אוטו וויינינגר. דעותיהם על "צור-מחצבתם" הביעו בצעירותם. הם נמצאו עדיין בגיל, שבו מצטיין האדם, לכל הפחות, ביושר, בתמימות וגילוי-לב. מארקס שנא את הבורגני שביהודי; וויינינגר את האשה שבו. ושניהם דברו על היהודי כאנטישמיים גמורים.

* * *

הגורל ההיסטורי לְעַג לְעַג מיפיסטופלי לגבי מארקס, ולעומת זה הראה פנים שוחקות למארקסיסמוס. מארקס חי בתקופת-מעבר בין שתי מהפכות גדולות. מארקס היה בן המאה ה"ט. – תקופת-המעבר מן המהפכה הצרפתית אל המהפכה הרוסית. מארקס שאף לסערה – והגורל בחר בשקט. המהפכות, שנעשו בזמנו, היו או הרעמים האחרונים של הסער הצרפתי, שחלף ועבר (1848), "הקומונה הפאריס-אית" או הרעמים מבשרי-הסער הממשמש ובא (1848 במרכז-אירופה, הניהיליסמוס הרוסי בשנות-השבעים). מארקס סבל נוראות מגורלו. שהכריח אותו לחסות בתקופה שקטה. בתקופה זו לא היתה הצלחה לריבולוציה הסוציאליסטית. בזה אחר זה נכשלו הנסיונות המהפכניים של שנת 48, נסיונותיו של בלאנקי, הקומונה; הנסיונות של האינטרנאציונאל היו נסיונות-שוא. על-ידי כך נשללה ממארקס היכולת להתעסק במדיניות, ועל-כן השקיע את עצמו בלבון ההלכה הסוציאליסטית. את רוב יצירותיו, – ואת העיקריות שבהן, – יצר מארקס או בתקופה שבין הסער של 1848 ובין תחילתו של האינטרנאציונאל או לאחר התפוררתו של זה עד מיתתו של מארקס... רק הודות לריאקציה של שנות-החמישים והריאקציה של שנות-השבעים יש עכשיו בידי הקומוניסמוס "הקאפיטאלי", – זה "ים-התלמוד" הגדול של התורה הסוציאליסטית. אכן, לא רק בשל הריאקציות, אלא גם בשל העובדה, שְׁאָנְגֵלֶס היה פרוליטארי לפי השקפותיו ובורגני לפי מצבו בחברה. לשם דיוק:

אנגלס היה פרוליטארי סובייקטיבי ובורגני אובייקטיבי... ובשל כך יש לקומוניסמוס תורה מלוטשת.

* * *

במובן של דעות לא חידש מארקס הרבה. את השאלה מי הרבה להשפיע על מארקס, — היגל, ריקארדו או אַנגלס, — שאלה זו נשאיר מן הצד. בזמן האחרון מופיעים בני-אדם, שעונים, כפי הנראה, צרה בישראל, ומשתדלים להוכיח, שמארקס קבל מאַנגלס. מי יודע דרכיה של האנטישמיות? — יש לנו רב, ברוך השם, ורוח-ישראל תוסיף להתקיים גם אם נסכים, שהמארקסיסמוס אינו אלא אַנגליסמוס.

את דעותיו ביסס מארקס על הכלכלה הקלאסית האנגלית, מצד אחד, ומן הצד השני — על המחשבה הגרמנית שבתקופת-הירידה של רוח העם הגרמני הגדול בשנות השלשים והארבעים. מיד לאחר תור-הזהב של סוף המאה הי"ח ותחילת המאה הי"ט, באה בגרמניה ירידה תרבותית איומה, שהיא קשורה בראציונאליסמוס של פוֹיֶאָרְבַּאךְ ומאטריאליסמוס של מוֹלֵיֶשׁוֹט. רק בשנות-השבעים, הודות להניאו-קאנטיות ולניטשה, שוב באה פריחה במחשבה הגרמנית. מארקס שאב מן הכפירה התמימה של תקופתו. ואילו היה מסתפק בכך היה נשאר הוגה-דעות סוציאליסטי בעל ביטוי פובליציסטי שאינו מחייב. אבל זו היתה תקופה, שבה היתה ההגְלִיגְנוּת במוֹדָה. בעזרתה של ההגְלִיגְנוּת נותן מארקס לדעותיו לבוש מדעי מחייב. מארקס היה הגלְיני מפני שבזמנו היו הכל בגרמניה הגלְינים. אפשר היה אז להיות בעד מלכות-פרוסיה או, להפך, להטיף לסוציאליסמוס; אבל אי-אפשר היה אז שלא להיות הגלְיני. מארקס הוא הגלְיני באותו מובן. שתומאס מאקווינו הוא אריסטוטלי. אריסטו המקורי היה נחלתם של מועטים, אבל אריסטו בתרגום ערבי נהפך לתורתם של המונים. וכך אירע גם להגל. ואילו היה קם הגל מקברו, לא היה מכיר בדעותיו כפי שנתפרשו אצל אַנגלס. פליכאנוב, לָנִין, בוכארין. אבל ההשפעה היא לא של הגל האמתי, אלא של פסיבדו-הגל המארקסיסטן. מהגל בפירושו של פוֹיֶאָרְבַּאךְ סיגל לו מארקס את דרך-הביטוי. ומכאן גבוש המחשבה שבסוציאליסמוס המארקסיסטי, בניגוד לסוציאליסמוס הבלתי-מארקסיסטי, הריפורמיסטי-מערבי (ז'ורס, וואנדרוילדי) והעממי-מזרחי (מיכאילובסקי). כאמור, מארקס עטה את הסוציאליסמוס מעטה מדעי מחייב, משכנע, בכל אופן בעיני-מצדדיו. הרעיונות, שאותם הביע מארקס, נישאו באויר לפניו ובזמנו. לכשיהודי אומר, שישו לא חידש דבר, הרי מן הצד הפורמאלי הוא צודק. קדמו לישו הנביאים, האיסיים. אבל ישו (לא חשוב, אם הוא עשה זאת, או רק מייחסים זאת לו) בירר את הדעות, רָפְזוּ אותן, נתן להן ביטוי.

* * *

הוגה־הדעות הרוסי סירגיי בולגאקוב אומר, שגדלו של מארקס בכלכלה ורק בכלכלה. ואולם בשיטת-הכלכלה הולך מארקס בדרכיה של תורת הכלכלה המדינית הקלאסית, האנגלית. תורה זו פרוחה רק פעם אחת ובארץ אחת. היא פרוחה בסוף המאה הי"ח ותחילת הי"ט באנגליה. ולא על-פי מקרה באותו זמן ובאותה ארץ. התקופה היתה תקופה של שינויים כבירים בתכניקה. השינויים הללו לא היו נִכְרִים בשאר ארצות-אירופה, שבהן התעשייה עדיין לא נוצרה. באנגליה גרמו השינויים למהפכה בחברה. התעשייה היתה קיימת וצריך היה להחליף את הידים בקיטור. השינויים הללו ביחד עם ההתחייבויות הכספיות מחמת מלחמות-נפוליון ויצירת האימפריון הקולוניאלי הביאו את המוני-העם באנגליה למצב של פּאופריזמוס. ושאלת-העניות של ההמונים באה לפני חוקרי-הכלכלה. התורה הכלכלית האנגלית היחה עיונית ומופשטת, ובוזה גדולתה. היא מזכרת את האסטרונומיה של המאה הי"ו. אבל הירידה בתורת-הכלכלה התחילה כשזו התחילה עוסקת בעובדות בודדות ובמספרים. זוהי הכלכלה האפיגונית של סוף המאה הי"ט. שפרחה בגרמניה וברוסיה. מארקס חי בתקופת-מעבר בתורת הכלכלה, וזכותו כאן הוא — שהקל את המעבר מתקופה לתקופה.

ומארקס היה נוקם ונוטר: כבר הזכרתי את יחסו לגדולי-הסוציאליסטים של זמנו. אבל לא רק מארקס היה כזה, אלא גם המארקסימוס. בסוציאליסמוס הביע מארקס את הכל. אחר מארקס לא יספו לקום בסוציאליסמוס הוגי-דעות עצמאיים. בכל הסוציאליסמוס אין אף מלה, שלא נרמזה ב-אורייתא דמארקס. כשאנו מסתכלים בנעשה ברוסיה הבולשבית, כיצד נאסרות שם כל היצירות התרבותיות מחוץ לאלו, שיש להן שייכות למארקסימוס. כשאנו רואים דבר זה חייבים אנו לבקש את מקור הקנאות הזו לא בטמטומו של סטאלין. את המקור יש לבקש במארקסיסמוס עצמו. מכאן — הרוח הדתי של מארקס. אומרים, שהכליף עומאר שרף את הספריה האלכסנדרונית מתוך קנאות לקוראן. רדיפתו של הבולשביסמוס לגבי התרבות מזכרת את שריפת התלמוד בימי-הביניים ואת המלשינות על ספרי הרמב"ם מצד הרבנים הקנאים. ומן הבולשוויקים למדו לשרוף ספרים שלא ברוח-השלטון גם ההיטלריסטים. אף שונאיו של מארקס למדו ממארקס — אף אם בדרך בלתי-ישרה.

* * *

למארקס אירע אותו דבר, שאירע לכל מיסדי-הדתות. הפתגם "אין נביא בעירו" נתאמת גם כלפי מארקס, כמו שהתאמת כלפי ישו, כלפי בודה, כלפי קאלוין. מארקס סבר, שהמהפכה הסוציאלית תחילתה תהא באנגליה. מארקס אהב את מערב-אירופה ושנא את הסלאווים בכלל ואת רוסיה בפרט. מארקס היה בנידון זה גרמני שונא-סלאווים. וחץ משנאתו זו הרי שנא את היהודים. מה עושה הגורל

ההיסטורי ? המארקסיסמוס חזק ברוסיה ובישראל. נצחונם של הבולשביקים במלחמת-האזרחים זהו נצחוננו של מארקס על דוסטויבסקי.
הרצל ונורדוי – יהודים הונגריים, כלומר, בניו של הקבוץ היהודי הפחות-ציוני שבכל היהדות... "אין נביא בעירו".

* * *

רבים הם האוחזים במארקס ומכריזים: "מארקס הוא כולו שלי". הקומוניסטים אומרים, שאילו היה מארקס חי כיום, היה חבר-הקומואינטרן, אוטו בויאָר בטוח בוודאי, שמארקסיסמוס זהו אויסטרומארקסיסמוס. קאוטסקי הזקן אומר, שמארקס היה תומך במדיניות המתונה של הסיד הגרמנית, של דימו-קראטיה פארלמנטארית ושל ניגוד גמור לרוסיה הסובייטית. בימי-המלחמה הכריזו הסיד הגרמנים המתונים, מן הטיפוס של אדוארד דויד, נאמר, שמארקס היה מטיף למלחמה עד הסוף עם רוסיה, לשם הפיכתה של רוסיה האגרארית לשוק לתוצרתה התעשייתית של גרמניה. אכן מי שהכיר את שנאתו של מארקס כלפי רוסיה ובכלל כלפי הסלאווים, זה לא היה גזקק להוכחות "מארקסיסטיות" והיה מסתפק בהוכחות "רוחניות" בהחלט, ולעומת זה אמר פליכאנוב שבימי-המלחמה, שמארקס, אילו היה חי בימים הללו, היה מצדד ברעיון של ספוח-קושטה לרוסיה וטעמו המארקסיסטי עם פליכאנוב: "לשם החזת הפרוצס של הקפיטאליזאציה של רוסיה". אפשר להמשיך ברוח זה גם הלאה. ברוכוב, למשל, ביסס את הצינויות שלו על שני עמודים: על "בועז" ושמו הרצל, ועל "יכין" ושמו מארקס. ובאמת, עם מי מכל אלה הצדק? למי שייך מארקס? התנא הקדמון פוסק "יחלוקו". אבל במקרה שלנו קשה היא החלוקה.

למי שייך מארקס? לָגֵינ, לאוטו בויאָר, לפליכאנוב הצעיר הקומופוליטן או לפליכאנוב הזקן הלאומי, לקאוטסקי הצעיר הקיצוני או לקאוטסקי הזקן המתון, וכו', — על שאלה זו קשה קצת להשיב. כמו שאומרים בעברית: "כל אחד רואה מהרהורי-לבו". כל אחד רוצה לזכות במציאה זו.

למי, למשל, שייך ישו? הנוצרים, כידוע, שונים בנידון זה האחד מן השני לא פחות בכל אופן ממה ששונים המארקסיסטים זה מזה. פְּרִיטְנְסִיּוֹת לגבי ישו יש הן אצל האפיפיור ברומי והן אצל ליבטולסטוי מיאסנאיה פוליאנה. וגם אין אפיפיור דומה לאפיפיור. אינוקנטיוס השלישי היה אפיפיור וגם ליאו העשירי איש-הריניסאנסה היה אפיפיור. ולמי באמת שייך ישו? — מארקס הכריז פעם, שלא היה מארקסיסטן. בהצלחה כזו יכול היה ישו להכריז, שאינו נוצרי...

ואולם את מי היה יכול לעניין ישו לפי שיטתה של יאסנאיה פוליאנה? — הרי במדה, שהיתה לישו השפעה על מהלך-חייה של האנושות, לא באה השפעה

זו דרך הצנור של טולסטוי, דרך הקוואקרים והדוחובורים. אלא דרך הצנור של האפיפיור, של האינקביזיטור הגדול, הקיסר הבריאניני וכיוצא בהם. והוא הדין כלפי מארקס. לפליכאנוב הלאומי, לקאוטסקי שונא-הבולשביסמוס יש חלק במארקס כמו שיש לטולסטוי חלק בישו. סוף-סוף לא חשוב כלל וכלל. למי היו הסומפּתיות הפרטיות של יוצרי-התורה. ולעומת זה חשוב מאד, איזה חלק מן התורה הכה גלים בחלק זה או אחר של האנושיות. ועוד חשוב: איזו תנועה גרמה להפוך תורה זו ל"אור-לגויים". עד כמה שהמארקסיסמוס פועם עכשיו בחזקה. הרי הוא כך אך ורק בתור תורת-הקומוניסטים. מארקס של הסוציאליסטים המתונים שכוח ישכה, כמו שנשכחו לאסאל. באקונין (מהם הראשון היה הוגה-דעות לא קטן ממארקס והשני – ריבולוציונר גדול הרבה ממארקס). מארקס קנה לו את הנצחיות שלו מפני שבתורתו דגל הבולשביסמוס. סוציאליסטן מתון יאשים את כותב הטורים האלה ברצון-בליעל של "זריקת נעל" במארקס. לא לגנות את מארקס נתכוונתי. יותר ממה שגרמו לגנותו של מארקס האנטי-מארקסיסטים, הגדילו לעשות כך המארקסיסטים מכל המחנות... אלא שלכותב הטורים הללו לא ברור עדיין, למי יותר זכות לדגול—להבולשביסמוס במארקס או למארקס בבולשביסמוס?... רוסייה היתה נעשית בולשביט גם זולת מארקס. אבל מהו מארקס זולת הבולשביסמוס?... ומארקס "ירד אָבל שאולה" (לא במובן הפרטי, האישי) לפני חמישים שנה. בשנת 1847 הבטיח ב"מאניפֶסט הקומוניסטי", שהריבולוציה העולמית ממשמשת ובאה. לפי דבריו היתה מהפכה זו שאלה של שנים מועטות. וגם לנין, כשהכריז באפריל 1917, בתחנת-וויבורג שבפטרבורג, על המהפכה העולמית הקרובה – גם לנין טעה "קצת" בחשבון. פעמי-המשיח הסוציאליסטי אחרו את בואן. מארקס "לא עמד בדבורו". ומי מיוצרי תורות ותנועות צבוריות עומד בדבורו? הרצל שלנו ראה את מדינת-היהודים והיא עומדת על כנה בשנת 1923. כך כתוב בפירוש ב"אלטניילאנד". ואין הבדל בין האוטופיה של הרצל לבין הפרוגנוזה המדעית של מארקס. רק לוינסקי דחה את התגשמותה של הציוניות עד לשנת ת"ת. ומפני שדחה אותה על-כן לא היה מסוגל ליצור תורה חדשה. רק הדוחקים את הקץ, רק הם יוצרי תורות ומגשימיהן. כישו, כמארקס. כהרצל.

פעמי המשיח הסוציאליסטי אחרו את בואן. ועכשיו מזכירים הסוציאליסטים, כמתונים וכקיצונים, את יום-מותו של מארקס בשעה קשה מאד לסוציאליסמוס. שעה, שלא היתה כמוה לקשי לתורה זו. נבואתו של נביא-הסוציאליסמוס לא נתקיימה. הבת הבכירה של הסוציאליסמוס המארקסיסטי—הסוציאלי-דימוקראטיה הגרמנית—נתפוררה, הבולשוויסמוס הרוסי לא הצליח, ובשאר ארצות גם-כן אין ההצלחה גדולה וחגו של מארקס מוחג ב"קול ענות חלושה". וכדאי להכיר ולהזכיר דבר זה כיום.